

REŠERŠE

(Tedy její vymezení pro naše potřeby v rámci semináře.)

Rešerši budeme rozumět souvislé a současně strukturované shrnutí obsahu textu – shrnutí, zachycující téma textu, jeho základní teze, klíčové periodizace, které text nabízí, typologie apod. Takže – ano, jde nám tedy o svého druhu výpisky (které se však snaží mít podobu poněkud reflexivnější), než o rešerši, jak jí chápou např. kolegové knihovníci.

- Stručnost (či naopak hloubka detailu) rešerše je dána jejím rozsahem – čím delší rešerše, tím jemnější informace do ní proniknou.
- Dbejte na to, abyste klíčové rysy textu (klíčové informace) neobětovali podružnostem.
- Náš rozsah je volnější (3000-10000 znaků), máte tedy možnost manévrovat.
- Pište rešerši s vědomím toho, že je určena člověku, který původní text nezná, ale přece má být schopen pochopit jeho poselství a odhadnout jeho charakter.
- Nepovažujte psaní rešerši za samoučelný nesmysl – jde o jeden z mála rozumných způsobů, jak uchovat načtené texty v poměrně přenositelné a sdílené otevřené podobě (paměť je má tendenci být zoufale chatrná a selektivní). Je proto vcelku praktické se v nich pocvičit.

Jako ukázkou toho, jak by rešerše mohla vypadat, nabízím dále tři kousky, vyhotovené před časem do jistého kurzu o chudobě.

JM

*

Anthony Giddens: Třetí cesta – Socialismus a následné období

Stručné shrnutí: **Klasická sociální demokracie a její doktrína keynesiánského sociálního státu se s nástupem neoliberální nové pravice** (v Británii reprezentované thatcherismem a v USA raeganismem) na konci 70. a počátkem 80. let a s proměnami světových ekonomik **stala neschopnou adekvátní politické akce**. Tato situace evropskou sociální demokracii donutila hledat od poloviny 80. let **nové politické paradigma** – tím se podle *Giddense* stala tzv. **třetí cesta**, reprezentovaná např. politikou *T.Blaira*.

Toto nové směřování sociální demokracie bylo spojeno s odmítnutím řady klasických socialistických dogmat (kolektivismus, keynesiánství a silný sociální stát, silné rovnostářství, silné protiekologické zaměření aj.) a přijetím řady témat nových, reagujících na proměněnou politickou, společenskou a ekonomickou situaci (individualismus, větší důraz na úlohu trhu, orientace na ekologickou tematiku).

*

Idea socialismu se rodí s počátky industriální revoluce, tedy koncem 18. století. **Profiluje se proti konzervatismu a individualismu** a zprvu má charakter

především filozofického etického impulzu. S **Marxem** dostává i **propracovanou ekonomickou teorii**, později **doplněnou o teorie Keynesovy**.

Ve 20. století získává v západních státech socialismus podobu politiky sociálnědemokratických stran (když se se vznikem Sovětského svazu rozdělují komunistická a socialistická ideologie). Jejich **cílem bylo vybudování státu všeobecného blahobytu** – státu s regulovaným trhem a silným sociálním systémem, umožňujícím širokou redistribuci statků.

V polovině 70. je (v důsledku prvních velkých krizí) socialismus konfrontován s nastupujícími neoliberálními teoriemi. Kategorie „sociální demokracie“ i „neoliberalismus“ zahrnují širokou škálu ideologií a doktrín, nicméně je možné rozlišit tyto základní prvky jejich politiky:

Klasická sociální demokracie (stará levice)	Thatcherismus nebo neoliberalismus (nová pravice)
<ul style="list-style-type: none"> - Všudypřítomná účast státu v sociální i ekonomické sféře života - Převaha státu nad občanskou společností - Kolektivismus - Keynesiánské řízení poptávky a korporativismus - Omezená úloha trhů: smíšená ekonomika nebo sociálně tržní hospodářství - Plná zaměstnanost - Silné rovnostářství - Komplexní pojetí sociálního státu, který své občany chrání „od kolébky až do hroby“ - Lineární modernizace - Nízké ekologické vědomí - Internacionalismus - Součást bipolárního světa 	<ul style="list-style-type: none"> - Minimální role státu - Autonomní občanská společnost - Tržní fundamentalismus - Morální autoritářství a silný ekonomický individualismus - Selektivnost trhu práce stejně jako u ostatních trhů - Akceptovaná nerovnost - Tradiční nacionalismus - Sociální stát jako záchranná síť - Lineární modernizace - Nízké ekologické vědomí - Internacionalismus - Součást bipolárního světa

Neoliberální i sociálnědemokratické ideologie zahrnují coby poměrně široké skupiny režimy, jež se od sebe v praxi často značně liší. U historicky novějších neoliberálních doktrín lze rozlišit konzervativní a libertiánské proudy, u sociálnědemokratických režimů pak Giddens rozlišuje tyto jejich typy:

- **britský systém** (důraz na soc. služby a zdraví, závislost dávek na příjmu)
- **skandinávský (severský) typ** (vysoké zdanění, univerzalizmus, vysoké dávky, dobře profinancované státní, sociální a zdravotní služby)
- **středoevropské systémy** (nižší orientace na sociální služby; podpory v řadě dalších oblastí, financované zaměstnanými a pojištěním)
- **jižní systémy** (podobné středoevropským, ovšem méně komplexní a s nižší úrovní podpory)

Neoliberalismus soubor se starou sociální demokracií jednoznačně vyhrál – jeho proglobalizačně orientovaná a pružnější ekonomická politika, zdůrazňující dogmata volného trhu a neintervenci povahu státu, se ukázalo být v poslední čtvrtině 20. století být životaschopnější. (I když i neoliberalismus v sobě nese značné rozpory – „oddanost volnému trhu na jedné a tradiční rodině a národu na druhé straně samy sobě odporují“.)

Tato skutečnost přivedla sociální demokracii k patřičnému ideologickému sebezpytu. Přejmenším tyto **rysy sociálního státu, považované keynesiánstvím za samozřejmé, přestaly ve změněné situaci platit:**

- sociální systém a především rodinná forma, kde muž je živitel a žena-matka se stará o domácnost, což počítalo s jednoznačnou definicí zaměstnanosti
- homogenní trh práce, na kterém muži ohrožení nezaměstnaností, především manuální dělníci, byli ochotní dělat jakoukoli práci za mzdu, která jim i jejich rodinám umožňovala přežít
- převaha masové produkce v klíčových sektorech ekonomiky, která pro většinu pracovní síly vytvářela stabilní, až "č nevděčné podmínky práce
- elitářský stát s malými skupinami veřejně zainteresovaných expertů ve státní zprávě, kteří ve veřejném zájmu kontrolovali fiskální a měnovou politiku
- národní ekonomiky, které fungovaly především v rámci státních hranic

Dramatický odklon od principů klasické sociální demokracie byl v labouristických stranách západní Evropy učiněn v letech 1986-1988, kdy proběhla řada konferencí a pokusů o reformulaci sociálnědemokratické politiky. Bylo rozhodnuto klást **větší důraz na svobodu jednotlivce** (institucionalizovaný individualismus – viz U. Beck) a **osobní volbu**, definitivně **opustit výše zmíněná dogmata** (a navíc rozvolnit vazbu na odbory) a naopak tematizovat ekologickou otázku (i když právě toto nebylo uspokojivě dotaženo). Zároveň byl sociálními demokraty **uznán vliv postmaterialismu** (*Ingelhart*) v západních zemích – ten měl být příčinou odklonu od témat kolektivismu a solidarity (podle Ingelharta se lidé při dosažení určité životní úrovně začínají zajímat spíše o kvalitu svého života a prožívání, než o ekonomiku).

Gøsta Esping-Andersen: The Welfare State as a System of Stratification

Sociální stát může poskytovat služby a příjmové jistoty, ale zároveň **je – a vždy byl – systémem sociální stratifikace**. Sociální státy jsou klíčové instituce pro strukturování tříd a sociálního řádu. Organizační rysy sociálního státu předurčují artikulaci sociální solidarity, třídní rozdělení a statusovou diferenciaci.

Dva dominantní teoretické pohledy na sociální stát jako hybnou sílu stratifikace:

- 1) **Neomarxismus** tvrdí, že sociální stát pouze reprodukuje (a možná si i pěstuje) existující třídní společnost.
- 2) Druhý pohled, inspirovaný **T.H.Marshalem**, vidí sociální stát jako jednu z hlavních příčin oslabení třídních charakteristik – sociální stát eliminuje základní důvody třídního boje, začleňuje pracující třídu, resp. (podle *Parkina*) proměňuje třídní konflikt ve statusovou soutěž.

Literatura i výzkumy se zabývají především redistribucí příjmů.

- Krátkodobé reprezentativní studie odhalují značná národní specifika v redistributivním efektu sociálního státu – na jedné straně tak je např.

Francie a Německo (vcelku malý efekt), na straně druhé Skandinávie (masivní efekt).

- Jedním z nejplodnějších výzkumů tohoto typu byla *Luxemburg Income Study*, pracující s porovnatelnými daty o příjmové distribuci (na mikroúrovni). Na základě příjmů a míry chudoby skupin závislých na sociálním státu (důchodci, rodiny s malými dětmi) v tom kterém státě odvozovala rozdíly mezi jednotlivými soc. státy.
- Longitudální studie odhalují, že redistributivní kapacita sociálního státu roste v čase jen velmi pomalu, bez ohledu na fenomenální růst soc. státu. Vysvětlení jsou ovšem vždy poněkud spekulativní – redistributivní dopad sociálního státu většinou nebyl základním tématem studií.
  - Jako ideální „živé laboratoře“ redistribučního efektu soc. státu se mohou jevit např. skandinávské země – od konce 60. let zde probíhají podrobná šetření o dopadu soc. státu na stratifikaci a získaná data tak zahrnují i ekonomické recese a propady.

Ukazuje se, že sociální státy mohou být stejně velké či komplexní, a přece mohou mít naprosto odlišný vliv na sociální strukturu. Jeden může rozvíjet hierarchii a status, jiný dualismus, třetí universalismus. Každý bude vytvářet svou vlastní formu sociální solidarity.

Můžeme identifikovat tři ideální typy (modely) solidarity a stratifikace – *konzervativní*, *liberální* a *socialistický*.

Konzervativní sociální politika

Tradiční konzervatismus zahrnuje řadu divergentních modelů ideálního sociálního řádu – jednotícím tématem je především **důraz na přetrvání tradičních statusových vztahů jako záruky sociální integrace.**

Autoritativní paternalistický konzervatismus

- sehrál historicky důležitou roli při vzniku struktur sociálního státu
- vychází z feudálních panských společností a evropských absolutistických monarchií
- je **inspirován Hegelovou teorií státu**
- prosazován a rozvíjen akademiky, sociálními reformátory i politiky byl především během 19. století – příkladem budiž **Bismarckovo Německo** (Bismarck prosadil např. první systém sociálního pojištění – jeho model byl ovšem nakonec značně kompromisní, protože proti němu stáli jednak liberálové, jednak korporativisté)

Etatistický paternalistický konzervatismu

- etatismus – státní socialismus
- zanechal silnou stopu ve dvou oblastech sociální politiky:
  - v tradici některých států (Rakousko, Německo, Francie) štedře odměňovat státní úředníky a vytvářet tak novou silnou statusovou skupinu
  - dal vzniknout státním systémům sociální podpory

Korporativismus

- byl vždy nejvýznamnější konzervativní alternativou etatismu
- vycházel z tradice cechů, gild, monopolů a korporací, organizujících sociální a ekonomický život ve středověkých městech
- byl konzervativní odpovědí na sociální fragmentarizaci a individualizaci společnosti
- byl podporován katolickými doktrínami
- ve 20. a 30. letech byly některé jeho varianty kvazioficiálními ideologiemi fašistických režimů

Liberální sociální politika

Jádrem ideální liberální **stratifikace je osobní soutěž**, údajně kultivovaná trhem – liberalismus klade **důraz na jedince, na osobní zodpovědnost a prosazování vlastních zájmů**, což se promítá do liberální státní, ekonomické i sociální politiky.

Ačkoli měli liberálové vždy potíže s aplikací svých koncepcí ve státní politice, důsledkem liberální politiky by v ideálním případě měl(o) být:

- **zajištění rovných podmínek** (např. zajištění výkonu spravedlnosti, zamezení systémových diskvalifikací a zvýhodněním)
- **důraz na minimalizaci státních zásahů** do sociálního a ekonomického systému
- **budování sociálního státu**, postaveného na **osobní zodpovědnosti a angažovanosti** (soukromá pojištění, smluvní zaměstnanecký systém, sociální pojištění)
- v případě sociálních podpor pak **důsledné přezkoumávání potřebnosti** apod.

Liberální stratifikační model např. prostřednictvím systému sociálního pojištění či smluvního pojištění **replikuje tržní nerovnosti a stratifikace**. Je to model charakteristický například pro **Spojené státy** či v, menší míře, pro Velkou Británii. **Důsledkem liberálního stratifikačního modelu bývá** v praxi kuriózní **mix osobní sebe-zodpovědnosti a dualismu**: Nejnižší postavená skupina je závislá na stigmatizující podpoře, další skupina je tvořená především klienty sociálního pojištění a pouze privilegovaná skupina je schopna získávat své prostředky z trhu.

Socialistická sociální politika

Dělnické hnutí a socialisté se zabývalo problémem konstrukce solidarity – jak konstruovat jednotu, na základě které by byla možná dlouhodobá kolektivní mobilizace. Proti korporativismu a jeho úzce profesně vymezenou statusovou solidaritu, proti paternalismu zaměstnanců – podvrací loajalitu dělníků, proti atomizujícímu a individualizujícímu vlivu trhu. Překážkou kolektivismu byla dlouhodobá nezaměstnanost – *slum proletariat* byl považován za hrozbu, podléhal reakční demagogii, neschopný organizace apod.

Druhou překážkou byly sociální rozpory (divisions) způsobené předchozími konz. a lib. soc. politikami, které vrážely klín mezi proletáře – soc. pojištění vnímáno jako soc. pacifikace, paternalistická podpora jako korporativistická a partikularistická.

Navrhovali sociální politiku, která by odrážela reálnou potřebu sociální podpory a zároveň by pomohla socialistickému hnutí získat moc. Snaha řešit sociální otázku pomocí odborů a získat výhody kolektivním vyjednáváním – ale zde bylo nebezpečí vzniku dělnické aristokracie.

Další alternativou je tzv. mikro-socialistická „ghetto alternativa“ – hnutí samo se stává poskytovatelem dělnického welfaru – vznikala organizační impéria dělníků od kulturních po sportovní kluby i podnikatelské aktivity. Problém byl v tom, že se vytvářela třídní solidarita a moc pomocí mobilizace *členů* – ohrožení dualismem členové – nečlenové, i dlouhotrvajícími ekon. krizemi apod.

Tj. **idea širokého univerzalizmu** – ta se objevuje zároveň s rozšířením demokratických práv – volební právo, parlamentarismus. Socialisté musí být schopni mobilizovat a maximalizovat elektorát. Navíc byl univerzalizmus i odrazem sociální struktury – tu tvořily masy městských i rurálních „malých lidí“ a nebyli to jen dělníci. Solidarita proto nemůže být jen dělnická, protože je mnoho jiných skupin, které jsou obětí sil, jež nemohou ovlivnit. Univerzalizmus se tedy stává základním principem socialismu, protože vyrovnává status, zisky i zodpovědnost občanství a protože pomáhá tvořit politické koalice. (Socialisté jako *catch all* strany, navíc získávají koaliční potenciál – pozn. A.P.)

Aby udrželi solidaritu univerzalistického sociálního státu i v době prosperity, museli nakonec socialisté požadovat sociální standard *středních tříd* pro všechny (jako první švédští socialisté) – universalismus standardu středních tříd.

Vic George, Paul Wilding: Ideologies od Welfare

Role státu v ekonomických a sociálních záležitostech byla zejména od ustavení demokratických forem vlády **vždy předmětem ideologického boje.**

- Síla ideologie se mírní, když se ideologie přenáší z teoretického kontextu do roviny praktické politiky.
- Je možno hovořit o ideologiích skupinových i osobních.

Definice ideologie bývají komplikované, nejednotné – v zásadě ovšem **rozlišují ideologii jako koncept a ideologii jako doktrínu.**

Ideologie jako koncept

McLellan: Koncept ideologie je „*nejhůře postižitelným konceptem v celých sociálních vědách*“.

Hamilton: Koncept ideologie „*má přinejmenším tolik definic, kolik je autorů, kteří je předkládají*“.

Gallie: Většina konceptů sociálních věd je předmětem sporů, protože způsob definice konceptu má vliv nejen na akademické studie, ale i na vládní politiku jako takovou.

- **Termín ideologie poprvé použil** v souvislosti s Velkou francouzskou revolucí **de Tracy** (1797) – chápal ji jako vědu o idejích, nový racionální způsob shromažďování informací, jež by měly vládě umožnit rozhodovat ve zájmu společnosti.
- **Za Napoleona** se začal projevovat kontrastní, **rozporný obsah pojmu ideologie**, který **ovlivnil vnímání role sociálních věd** vůbec, a především pak vnímání **politického rozhodování**. (Ideologie jako *objektivní X zkreslený pohled na realitu* | *racionální X doktrinářská* | *realistická X utopická*.)
- **Marx** (2. pol. 19. stol.) je autorem **materialistické teorie vysvětlující původ ideologií**. Podle něj **sociální podmínky** (definované především formami výroby a vlastnictví výrobních prostředků) **předurčují individuální i kolektivní (třídní) vědomí**. **Ideologie je** v Marxově pojetí především **formou „falešného vědomí“** – je nástrojem, jímž si vládnoucí třídy získávají a udržují loajalitu zbytku společnosti. Marxův přístup k i. jako k nástroji třídní hegemonie ovlivnil řadu jeho následovníků (Gramsci aj.). Např. podle *Manninga* je i. „*oslavou institucionalizované nerovnosti*“.
- Marxovo pojetí ideologie revidoval **Mannheim** (30. léta 20. stol.) – souhlasil s tím, že ideologie zkreslují realitu ve prospěch vládnoucích skupin, ale **doplnil, že každá ideologie je historicky podmíněná** a mimo příslušný dějinný (společensko-ekonomický) kontext se vyčerpává a selhává (z tohoto pohledu hodnotil i samotný marxismus).

- **Parsons** a další funkcionalisté (50. – 60. léta 20. stol.) **vidí ideologii jako systém hodnot a důvěry, který** ku prospěchu všech **posiluje sociální kohezi**.

Ideologie jako doktrína

- Jako doktríny jsou zde pojaty konkrétní politické ideologie – liberalismus, socialismus...

Většina autorů u politických ideologií definuje jisté **základní rysy**, podle nichž různé ideologie kategorizuje – někteří si vystačí se čtyřmi zákl. rysy (Jones), jiní jich definují např. až sedm (Macridis). V zásadě se dá ovšem říci, že **každá ideologie**

- nabízí **jistý výklad světa** (lidské podstaty, smyslu politické aktivity, podstaty ekonomické aktivity)
- nabízí **kritiku stávajícího socio-ekonomického systému**
- nabízí **vizi budoucnosti**
- svým stoupencům **poskytuje návod, jakých metod využít k dosažení ideální společnosti**

Pokud tyto čtyři rysy aplikujeme na téma sociálního státu, je zřejmé, že **ideologie sociálního státu jsou hodnotově zatížené interpretace**, poskytující odpověď na tyto otázky:

- Nakolik by měl stát zasahovat do ekonomických a sociálních záležitostí?
- Jaké jsou ve vztahu k zajištění politického, ekonomického a společenského života pozitivní a negativní funkce státu?
- Jaké organizační formy by na sebe státní intervence měla brát?
- Jaká je ideální forma budoucí společnosti a v čem se tato liší od existujících sociálních států?
- Jaké metody či procesy jsou pro dosažení takové společnosti nezbytné?

Při hodnocení ideologie **je nicméně nutné vzít v potaz ještě další sadu kritérií** – nakolik je vnitřně koherentní, jak dlouho se vyvíjí a je propagována, jak je rozšířená a nakolik intenzivně je vyznávána.

Tato kritéria umožňují vytvářet rozličné typologie a klasifikace ideologií sociálního státu – **George a Wilding tak nabízejí například typovou škálu, zahrnující novou pravici, střední cestu, demokratické socialismus, marxismus, feminismus a greenismus.**

Typologie ideologií sociálního státu se objevily až s kolapsem politického konsensu ohledně povahy sociálního státu během 70. let 20. století (*Lee a Raban*) a **měly tendenci zaměřovat se především na téma role státu vůči soukromému trhu** a přerozdělování statků z trhu plynoucích. Od počátku 90. let se škála typů ideologií začala rozšiřovat o nové ideologie (feminismus, greenismus),

kteřé dřívě nebyly považovány za fundamentální – což může být vyjádřením nespokojeností se starými ideologiemi a jejich neschopností reagovat na proměňující se svět.

Začátek 60. let a konec 80. let přinesly v sociálních vědách téma „konce ideologií“ – tyto koncepty byly založeny především na skutečnosti, že *ideologie* byla konotativně spojena s totalitarismem a (jako iracionální) vymezována vůči vědě.

Poč. 60. let – Podle **Lipseta** (1963) se staly všechny ideologické bitvy mezi kapitalismem a socialismem redundantními a budoucí politické boje tak „budou vybojovány bez ideologií“. Podle Bella (1960) pak „*cesta do nebes už nemůže být dále »cestou víry«, ale musí být empirická*“.

Konec 80. let – Kapitalistická demokracie představuje podle **Fukuyamy** „konečný bod lidské ideologické evoluce“, a tedy „konec dějin“.

Kritika „velkých ideologií“ (respektive „velkých vyprávění“) **přichází také ze strany postmodernistů**. Například **Lyotard** definuje „postmodernu jako nedůvěru vůči meta-naracím“. (Sám „konec velkých ideologií“ se ovšem může jevit jako jistá meta-narace.) Distinktivním rysem postmodernismu je tvrzení, že **ideologický konsensus a politická utopie v moderních společnostech nejsou možné**.

Postmoderna tak má jasný vliv na sociální vědy i samy ideologie – připouští a argumentuje totiž diverzitu hodnot a víry, držených rozličnými skupinami, umožňuje rozvíjet „lokální ideologie“.